

„Uton vagyok, s nem vagy velem ...”

Petőfi Nagykoröson

Petőfi Sándor 1823. január 1-jén született Kisköröson, ám szülőhelyének vallja Kiskunfélegyházát is.¹ Több szállal kapcsolódik élete Nagykorös szomszédvárosához – a Három Város² törzstagjához – Kecskeméthez.

Petrovics-Petőfi Sándor szülei: édesapja Petrovics István (sz. Kartal, 1791. augusztus 15.) mészárosmester („székálló”) és édesanyja Hrúz Mária (sz. Túróc vármegyei Liesno, 1791). Petrovics István szakmai ismeretei elsajátítása – vándorlása – során került „székálló”-ként Nagykoröstre, valamikor az 1810-es években. Erről Arany János is tudomással volt, aki Petőfi Sándornak még 1848. május 5-én hozzá írt levelének végére jegyezte fel 1858. január 2-án: „Pesten Petőfi vendége voltam 7–8 napi ott létem alatt. Ó akkor a Dohány utczában lakott, elég kényelmes szálláson, hol szülei is vele laktak, ő látta el asztal- s szállással őket. Tisztességes szobája volt a két öregnek külön. – Petőfi a leggyöngébb fiú szeretettel bánt velök. Atyja felföldi kiejtéssel, de jól beszélt magyarul, anyja nem mindig ejtette tisztán a magyar szót, de folyvást beszélte. Itt [Nagy] Köröson élt egy öreg mészáros ember, ki midőn Petőfi atyja Körösi székálló legény volt, alatta szolgált, mint székálló inas. Katonás ember volt, keményen bánt vele. Innen ment aztán Kisköröstre, hol megházasodott, székgazda lett etc.”³ Tehát, innen továbbállva, 1818. szeptember 15-én nősült meg Petrovics István, majd 1821-ben már mesterként Kisköröson bérelt mészárszéket. Itt született meg Sándor gyermekük.

A Petrovics család szorosabban kötődik Kecskemét városához is. Maga Petrovics István üzleti kapcsolatban állt a várossal. Felesége, Hrúz Mária rokona a Kecskeméten élő Hrúz Mihálynak, akinél a gyermek Sándor volt elszállásolva elemi iskolás korában (másik száladáója Kovácsy Istvánné, Sándor keresztanyja). Az ő őse volt az a szlovák származású Hrúz Mihály, aki Felső-Magyarországról lakatosmesterként vándorolt Kecskemétre még a XVIII. században. Evangélikus tótok voltak. Petrovics István „székálló mészáros mester”-ként kapcsolatot tartott a helyi evangélikus tanítóval, Schifferdecker (Hajósi) Dániellel (a tanító sertéskereskedéssel is foglalkozott), aki 1828–1831 között tanította az evangélikus iskolában a kis Sándort.⁴

Hrúz Mihály felesége Valaszky Eszter volt, aki 17 gyermeknek adott életet. A legidősebb leány Erzsike, aki – a költő által is megörökített – *Cserebogár* című dalt énekelt a kis Sándorkának.

Petőfi Sándor elemi iskolás évei után többször járt Kecskeméten. A városban tartózkodott vándorszínészként 1843. január 15-től április közepéig. Mintegy félszáz darabot próbáltak, több előadásban szerepelt Petőfi is (pl. Shakespeare *Lear király* című művének bolondját alakította). Ebben az időszakban tanult Kecskeméten Jókai Mór, aki a jogakadémia diákja volt. Ekkor mélyült el Petőfi és Jókai között az 1841-ben, pápai diákoskodásuk során keletkezett barátságuk.⁵

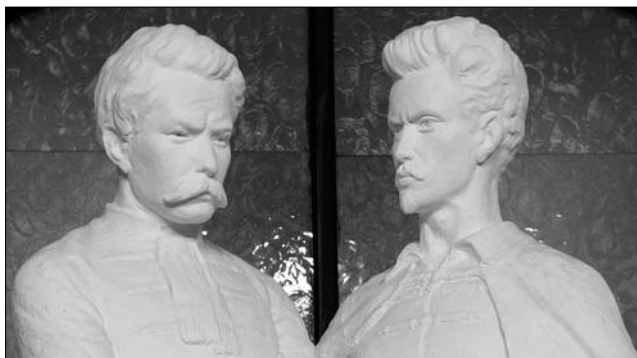
1 A születése körülményeihez lásd *Kerényi Ferenc*: Petőfi Sándor élete és költészete. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 21–30.

2 A kérdéssel kapcsolatban *Novák László*: A három város. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.

3 *Sáfrán Györgyi* (szerk.): Arany János levezése (1828–1851). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 204–206.

4 *Székelyné Körösi Ilona*: Petőfi kecskeméti iskolája és tanítója. In: „A kényes úrfi s a rongyos baka”. Tanulmányok a két halhatatlan pápai diákról. Pápai Református Gyűjtemények (szerk. *Mezei Zsolt*). Pápa, 2002. 27–29.

5 Petőfi Kecskeméttel való kapcsolatához lásd *Orosz László*: Kecskemét irodalmi öröksége. Kecskeméti Lapok, Kecskemét, 1990; *Heltai Nándor*: Kecskemét. In: Petőfi emlékhelyek a Kárpát-medencében (szerk. *Asztalos István–Ratzky Rita*). Kiskörös, 1996. 75–85

Arany és Petőfi találkozására, részlet a nagyszalontai Arany János Emlékmúzeumban őrzött, Puskás Sándor által alkotott szoborról (Szenkó Melinda felvétele)

onnan pedig – Mezőberénybe. Ceglédre minden bizonnyal Nagykőrösre vette útját, mert innen haladhatott tovább a Pestről kiágazó, a Tiszakécske és Tiszainoka közötti réven át haladó országúton Szarvason át Mezőberénybe.⁷

Hogy a költő valóban járt Nagykőrösön, egy verse tanúsítja, amelyet 1848. május utolján írt, amikor – minden bizonnyal – Kecskeméten át Szabadszállásra utazott követválasztásra.

Annak oka nem ismeretes, hogy miért éppen Nagykőrösön keresztül utazott, azonban azt részben a közlekedési viszonyok magyarázhatják (ekkor már közlekedett a vonat Pest és Szolnok között, amelynek fontos állomása Cegléd⁸), másrészt rokoni kapcsolatai miatt is Kecskemét felé vehette útját. Petőfi Sándor Szendrey Júliával 1847. szeptember 8-án kötött házasságot. 1848 nyárelőn már áldott állapotban volt (Zoltán fiukat 1848. december 15-én szülte meg Debrecenben), s bizonyára ezért sem tudott férjével tartani – a később viharosnak bizonyult – országgyűlési követválasztásra a Kiskunságba, Szabadszállásra.⁹

6 Székelyné Kőrösi Ilona szíves tájékoztatását megköszönöm. Itt szükséges említést tenni arról, hogy a Petőfi-emlékhelyek között Nagykőrös nem szerepel. Lásd *Asztalos István–Ratzky Rita* (szerk.) i. m. 1996.

7 Arany János Nagyszalontáról Nagykőrösre utaztában 1851. november legelején ezen az útvonalon közlekedett szekéren. Lásd *Zuh Imre*: Arany János Nagykőrösre kerülése. In: *Az Alföld vonzásában. Tanulmányok a 60 esztendő Novák László Ferenc tiszteletére* (szerk. *Ujváry Zoltán*). Az Arany János Múzeum Közleményei – Acta Musei de János Arany nominati XII. Nagykőrös–Debrecen, 2007. 311–316.

8 Kossuth Lajos népes küldöttséggel Jókai Mór társaságában 1848. szeptember 24-én érkezett vonaton Ceglédre, ahol megtartotta lelkesítő beszédét, majd innen toborzó körútját folytatva lovas kocsin utazott át Nagykőrösre, onnan pedig Kecskemétre (*Novák László Ferenc*: Kossuth Lajos szerepe a nemzeti véderő szervezésében és mozgósításában a Három Városban. *Az Arany János Társaság Évkönyve XXIII.* Nagykőrös, 1999. 71–80. Érdekességként említhető meg, hogy Ferenc József osztrák császár 1852-ben szintén Ceglédre kocsizott Nagykőrösön keresztül Kecskemétre, s a ma az Arany János Múzeumnak helyet adó kaszárnyában (itt toborozták 1848 őszén a 13. Hunyadi és a 16. Károlyi honvéd huszárezredek) tartott pihenőt. (*Novák László Ferenc*: Ferenc József Habsburg császár 1852. évi látogatása Nagykőrösön. In: *Kutatások Pest Megyében* (szerk. *Korkes Zsuzsa*). Tudományos Konferencia III. Pest Megyei Múzeumi Füzetek Új sorozat 6. Szentendre, 2001. 286–290.).

9 Az országgyűlési választásra Szabadszálláson 1848. június 15-én került sor. Petőfit megbuktatták a követválasztáson. *Tóth Sándor*: Szabadszállás. In: *Petőfi emlékhelyek a Kárpát-medencében* (szerk. *Asztalos István–Ratzky Rita*). Kiskőrös, 1996. 207–208. Arany János is hasonlóképpen járt, a nagyváradi vármegyei jelölttel szemben buk-tatták meg június 26-án. Erről levelében számolt be barátjának, Petőfinék, aki szintén írt neki válaszlevelében az ő választási kudarcáról. *Novák László Ferenc*: Arany János Nagykőrösön. *Honismeret* XLV. évf. 2017/2. szám. [8–21.] 9.

Az *Uton vagyok s nem vagy velem...* kezdetű versében ifjú hitveséhez ír utaztában, Nagy-kőrösön:

„Uton vagyok s nem vagy velem Jó angyalom, szép kedvesem. De jól tudván, lépésimet Hiven kíséri szellemed. Csak azt tudhatnám, édesem, Minő alakban jársz velem? Tán a szellő vagy, mely illattal Röpül hozzám s játszik hajammal? Az alkony pírja vagy talán Amott az ég boltozatán?	Vagy tán az esti csillag, mely Reám ezüst sugárt lövel? Vagy a madárka vagy, ki ottan Ugy megdalogat a bokorban? Vagy e kicsiny virág vagy itt, Ki úgy veti rám szemeit. Miként, ha mondaná: oh törj le, És vígy magaddal, tégy szívvedre, Mond meg nekem, sügd meg nekem, Mellyik vagy, édes kedvesem?
--	--

(Nagy-Kőrös).
Majus, 848.¹⁰

A Petőfi költeményeit tartalmazó kötetek érdekes módon június 5–6-ára kelteztek a vers keletkezését. Az 1951-es kritikai kiadásban „Nagykőrös. 1848. június 5–6.” dátum szerepel a költemény alatt. A kritikai megjegyzés szerint „Petőfi az 1848. évi országgyűlési követválasztásokon szintén fellépett, szülőföldjén, a Kiskunság szabadszállási kerületében. Június 5–8. között járt először választói között [...] Az első útján írta ezt a versét, valamint a Szülőföldemen című költeményét.” „Két autográf kézírata maradt fenn. – K1: OSZK. – PE. 85. sz. – Ceruzával írt fogalmazvány Petőfi tárcájában lévő tizenhatodrétt alakú 7 levélből álló jegyzetfüzet...”¹¹ (A kéziratot Petőfi tisztázta, s ezért szerepelhet a vers egy papíron más versek társaságában, valamint kerülhetett Szendrey Júlia levelesládájába: erről – eddigelé – nincsen tudomása az irodalomtörténeti kutatásnak). A kézirattól eltérő dátumozás okát – a fentiek alapján – a választás időpontjának összekeverésében kereshetjük. Ezt a téves időpontot vették át a későbbi gyűjteményes munkák, ugyanakkor az eredeti szövegtől eltérően, a kor nyelvhasználatának megfelelő – „modern módon” – sajátos olvasatban idézik a költő sorait: „mely illattal”, „csillag mely”, „tégy szívemre!”¹²

A közlekedés időigényessége (a vasút megépítéséig, 1853-ig csak lovon, szekéren lehetett utazni Cegléd és Kecskemét között) is arra enged következtetni, hogy Petőfi Sándor nem csak egy, de akár több napot tartózkodhatott Nagy-kőrösön. Erre vonatkozóan azonban nem maradtak az utókorra feljegyzések, dokumentumok. Hogy számára mégis a város jelenthetett valamit, bizonyoság rá, édesapja mézáróslégény volt itt korábban. Arról sincs tudomásunk, hogy hol szállhatott volna meg, kivel tarthatott kapcsolatot. Esetleg édesapja itteni tartózkodása során kialakult közvetlen ismeretség révén valakinél, vagy talán azon valamelyik módosabb cívis, kisnemes családnál, akikkel megismerkedhetett akkor, amikor Nagy-kőrösön játszott a kecskeméti színtársulattal. Arra is lehetne gondolni, hogy a jeles 48-as politikus, Nyáry Pál ismeretése, kapcsolata révén vendégeskedhetett a patinás Nyáregyházi Nyáry kőrösi közbirtokos famíliánál. Az is lehetséges azonban, hogy csak a város vendégfogadójában szállt meg. Bizonyára ez utóbbi hely lehetett szállása, mert más-különb en említést tett volna a vendégeskedéséről.

10 Az Arany János Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteménye (L.sz. 70.8.1.).

11 Petőfi összes művei III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951. 75, 335.

12 Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1972. 933.; Petőfi Sándor összes versei (szerk. Kerényi Ferenc) II. Magyar Könyvklub, Budapest, 1993. 280.

A szép szerelmes költemény nemcsak Nagykőrösön íródott, hanem közel száz év múltán oda is került vissza. Budapesten a „Lantos R.T.” könyvkereskedés 1928. december 11-én, „Szendrey Júlia születésének századik évfordulójára” hirdette meg azt az árverést, amelyen „Szendrey Júlia levelesládája” tartalmát kínálta megvásárlásra. Nagykőrös kiváló, széles látókörű és nagy műveltségű – Arany János Társaságot és múzeumot is alapító – polgármestere, dr. Dezső Kázmér is részt vett ezen az árverésen, s megvásárolt több Petőfi-autográfiát, köztük az *Uton vagyok s nem vagy velem...*, *A hegyek között*, valamint a debreceni születésű *Hideg idő, hús őszi éj...* című versek kézíratait.¹³

Petőfi Sándor *Kutyakaparó* című költeményének színhelyét a kőrösi lokálpatriotizmus, az Arany János Társaság néhai tudós vezetői – dr. Benkó Imrével és dr. Törös Lászlóval az élen – Nagykőröshöz, annak környékéhez kötötte, ami a köztudatba is beivódott. A Szeged irányából érkező – és Szarvas–Kécske felől hozzá csatlakozó – főútvonal Jászapáti egykori Kocsér-pusztájának központján keresztül vezetett Szolnok (Jászberény), Abony irányába. Kocsér-, Tetétlen-, Törtel-puszták hármashatáránál épült fel egy csárda, amely a *Kutyakaparó* nevet viseli. Ez a csárda Nagykőrös város egykori Tetétlen-pusztáján áll. A *kutyakaparás*, *kutyakaparó* megnevezés az útszéli csárda rozoga, elhanyagolt voltára utal, hasonlóan a *Rongyos csárda*, *Kuczorgó csárda* névhez, amely a Duna–Tisza közén másutt is előfordult a XVIII–XIX. században, így a római katolikus Félégyháza környékén (a Hortobágy vidékén gyakori a *Morgó*, *Cserepes*, *Meggyes* csárdanév).

„Kívül-belül szomorú csárda ez,
A Kutyakaparó,
Éhen-szomjan szokott itt maradni
A jámbor utazó.
Mert eledelt nem kap, és hogyha csak
Rápillant borára,
Megátkozza Nóét, hogy szőlőt is
Vett be a bárkába.

[...]

Mogorva vénember itt a csaplár
Szavát sem hallani,
Száját ő csak azért tart, hogy legyen
Mivel ásítani.
Ilyen a csaplár, a vén Dömötör;
Hát a felesége?
Ez takaros menyecske lehetett
Annak idejébe’.

[...]

13 *Mezősi Károly*: Kisebb Petőfi-tanulmányok. Studia Comitatus (Tanulmányok Pest megye múzeumaiból) 2. Szentendre, 1973. 315–332.; 1973. 320–322.; *Novák László*: Az Arany János Múzeum története. In: Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából (szerk. *Novák László*). Az Arany János Múzeum Közleményei – Acta Musei de János Arany nominati I. Nagykőrös, 1978. 324. A kéziratot az Arany János Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteménye őrzi.

Ő sem igen beszél; s ha szól, száját
Szidalomra nyitja,
Hogy a vármegye a betyárokat
Már mind kipusztítja;
Még mikor a világ ezeké volt,
Ha nem csordult, cseppent,
De ezek híjával a kereset
Egészen megcsökkent.

[...]

És amilyen ez a csárda,
Olyan a vidéke,
Körülötte a homokbuckáknak
Se' hossza se' vége.
A meztelen homokban alig teng
Egy-két gyalog bodza,
Mely fekete gyümölcsét nyaranként
Kedvetlenül hozza.

A harangszó a távoli falukból
Meghalni jár ide,
S az eltévedt madár körülnéz csak
S odább megy izibe.
Még a nap sem süt itt úgy, mint máshol;
Bágyadtabb sugára,
Mintha szánakozva tekintene
Az árva csárdára.

A csárdától vagy száz lépésnyire,
Kopár dombtetőn fent,
Senki által meg nem látogatva,
Áll egy régi kőszent;
Ennek is valaki egy kopott tarisznyát
Akasztott nyakába,
Mintha mondta volna: menj isten hírével,
Mit állsz itt hiába!"

– írta Petőfi az 1847 januárjában, Pesten költött versében.¹⁴

14 A verssel kapcsolatban a kritikai kiadásban Kerényi Ferenc a következőket írja: „emlékeztetünk arra, hogy Petőfi legjelentősebb természetverseit (Az Alföld, A Tisza, Kis-Kunság) hasonlóképpen Pesten és nem konkrét tájélmény hatása alatt írta; A csárda romjai ebből a szempontból nem tipikus, inkább kivételes eset. Kétségtelen viszont, hogy a megírás indítékát nem ismerjük, s hogy létezett olyan, versből eredt hagyomány is, mely szerint a címadó csárdában írta volna költeményeit Petőfi.” „Magyarázatok (II. 811.) »csárda a nagykörös-tetétleni út mentén«. Novák László a címadásra (hasonló értelemben) helyi hagyományt is közölt: »A Kocsér-Törtel-[Nagy] Körös hármás határ mellett épült fel az egyik [ti. Kaparó csárda] (Kutyakaparónak nevezik, s egyes feltételezések szerint Petőfi Sándor itt írta Kutyakaparó című költeményét). (A Három város. Bp. 1986. 364.)” Petőfi Sándor összes művei 5. kötet. Petőfi Sándor összes költeményei (1847). Kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte Kerényi Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008. 304–305.

A *Kutyakaparó csárda* legközelebb Nagykőröshöz esik, a mezőváros Tetétlen-pusztája felé vezető út mellett áll a Kocsér–Törtel–Tetétlen hármashatár közelében. Cegléd, Abony, Szolnok és Nagykőrös távol fekszik innen, ahonnan a harangszót még szélvihar sem sodorja ide. Mivel közlekedés tekintetében jelentős az útvonal, forgalma sem elhanyagolható (pl. amikor Jászapátiról a heverő jószágot a kocséri legelőre hajtották, vagy a nagykőrösiek terelték errefelé állataikat Tetétlenre, Karára).¹⁵ A hármashatárhalmon kívül e tájon nincsen nagyobb kiemelkedés a homok borította térszínből, de kereszt állhatott itt is a határhalmok mellett, mivel a pusztát katolikus jászok birtokolták, akik közül származtak a Tetétlen-pusztai napszámosai, cselédjei. A kocsmáros azonban nagykőrösi lehetett, amit a fogadós – Nagykőrösön is megtalálható – *Dömötör* családneve bizonyíthat. Valójában a csárda Nagykőrös város Tetétlen-pusztáján épült fel, s a város haszonvételeit gyarapította.¹⁶

Petőfi költeményeiben említ pusztai csárdákat, de a *Kaparási csárda* helymegjelölése nem válik ismeretessé azokban.¹⁷ Nem valószínű azonban, hogy a költő járt a nagykőrös-kocséri országúton, de az sem, hogy Ceglédre Abony felé szekéren vagy gyalog közlekedett volna. Abony és Cegléd határán is – az országút mellett – *Kutyakaparó* csárda létezett a XIX. században.¹⁸ A *Kecskés* vagy *Kaparási csárdát* és a körülötte fekvő földterületet Cegléd városa rendre bérbe adta *árendánsoknak* (bérlőknek).¹⁹

A ceglédi *Kaparási csárda* is fontos útvonalban helyezkedett el, amelyen a Tiszántúlról (Tiszakécske, Tószeg felől), így Mezőberényből érkező – ahol Petőfi Sándor rokoni látogatások tett – kocsik, szekerek is közlekedtek.²⁰ Ez a csárdaépület jó állapotban lehetett, mert az *árendáns* kötelessége és érdeke volt a karbantartása is, hasonlóan a másikkal, amely szintén a Mezőberény felé vezető forgalmas út mellett állt Tetétlen- és Kocsér-puszták határán.

A fentiek ellenére mégis nevezhették a Nagykőrös alsó-tetétleni csárdát *kutyakaparónak*. Nagykőrösön is említés történik egy *Kaparási csárdáról* 1857-ben: „A kik f. évi Martius 2-án a kaparási csárdánál kiraboltattak a' töllök elrablott pénz mennyisége úgy a rablás körülményei iránt leendő kihallgatás végett a' Nkőrösi Cs: Kir: Tekintetes Szolgabírói hivatalnál

15 Érdekességként említjük meg, hogy a XIX. század harmincas éveiben jászapáti zendülő kisnemesi közül többet a szegedi vár börtönébe zártak, akik a „javító intézetből” történt szabadulásuk után Kocséron át, a főútvonalon mentek vissza Jászapátiba. *Novák László Ferenc*: Nemesi ellenállás a Jászkunságban, különös tekintettel Jászapátira. Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 26. Szolnok, 2011. 109–158.

16 Például a városi tanács kihirdette 1850. január 25-én, hogy „A' város alsó Tetétleni csárdája folyó februarius 15^{án} dél előtti Istentisztelet után a' Városházánál haszonbérbe adandó.” Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Pest Megyei Levéltár (PML) Nagykőrös Város Hirdetmények jegyzőkönyve 1849–1850.

17 Petőfi Pesten, 1847-ben írta a *Kutyakaparó* című költeményét. A rozzant csárda, a római katolikus Félégyháza és környékén található pusztai csárdák látványa is hathatott a költő élményvilágára. Petőfi Sándor összes művei II. Akadémiai Kiadó, 1951. 135–139, 375.

18 A ceglédi főbíró jegyzőkönyvében például 1827. június 28-án jegyezték fel egy bűnesetet, amely „a' Ceglédi Határban lévő ugy nevezett Ketskési vagy Kaparási Csárdánál a' Szolnoki Uton” történt. MNL PML Cegléd Város Bírói végz. Jkve 1826/27. 196. sz.; Vö. *Novák László*: Cegléd mezőváros a XVIII. században és a XIX. század első felében. In: Cegléd története (szerk.: *Ikvai Nándor*). Studia Comitatus (Tanulmányok Pest megye múzeumaiból) 11. Szentendre, 1982. 121–188. A később épült vasútvonal kereszteződése melletti megállóhely környékén, a 4-es számú országút mellett állt, de elbontásra került az állami gazdaság területén a XX. század második felében.

19 „Bába András által haszonbérlett Ketskési csárdához tartozó szántó földben van mintegy 90 véka alá való kukoritzának való föld...” – jegyezték fel 1851. március 9-én, majd 1851. augusztus 3-án arról szerezhetünk tudomást, hogy „Bába Molnár Andrásnak mult Pénteken a házátul a Kaparási Csárdáig a Kotsijáruul egy fejsze le esett...” MNL PML Cegléd Város Hirdetmények Jkve 1851–1853.

20 Itt szükséges említést tenni arról, hogy Cegléd város tanácsa hasonló esetet dokumentált 1851. június 1-jén: „Mező berényi lakoss Mezey Mihály kotsiján volt Gyapju mennyiségbül f. évi Majus 31^{én} viradora a Ceglédi határban levő Kaparási Csárdánál zsákostul edjűtt levagván el lopták 1 mázsa 71 font gyapjut...” MNL PML Cegléd Város Hirdetmények jkve. 1851–1853. 15. sz.

mielőbb jelenjenek meg” – szölt a hatósági hirdetmény 1857. április 5-én.²¹ Valójában, hogy melyik *kaparási csárdáról* esik szó, nem derül ki a hatósági közleményből, de minden bizonnyal a tetétlen alsó *Kutyakaparó* csárdánál történt a rablás, s ezért kerülhetett a nagykőrösi szolgabíróóság elé a dolog. Ha Cegléden történt volna a bűncselekmény, akkor azt az ügyet a ceglédi, nem pedig a nagykőrösi járási szolgabíróóság tárgyalta volna, abból kifolyólag, hogy Tetétlen Nagykőrös mezővárosához tartozott, annak pusztai határát képezte.

Arany János nagykőrösi gimnáziumi tanársága idején két alkalommal – 1852-ben és 1855-ben – járt tanártásaival Tetétlen-pusztán, Inárcsi Farkas Elek kőrösi földbirokok meghívásának eleget téve. A Nagykőrösről vezető, s a Törteli útból Kocsér felé kiágazó út a *Kutyakaparó* csárda mellett vezet Tetétlenre, azaz a költő láthatta a csárdát, netán meg is fordult benne. Amennyiben Petőfi Sándor erről a csárdáról írt volna költeményt, az bizonyára nem került volna el Arany János figyelmét, de a többi tanártársakét sem, hiszen köztudottnak kellett volna lenni számukra is, hogy a jeles költő, Petőfi Sándor járt ott, vagy arról a csárdáról emlékezett meg költeményében.²²

Arany János Tetétlen-pusztán járva három verset írt. *Tetétleni halom* címmel a honfoglaló Árpád vezér hagyománya ihlette meg a Nagy-Pengyom halom láttán, valamint az öreg pásztor ragadta meg figyelmét, Marci bácsi, akiről a *Vén Gulyás* és a *Vén gulyás temetése* című verseit költötte.

Petőfi és Nagykőrös kapcsolatának utómozzanatai is vannak. Minden bizonnyal a család egyik tagjának iskoláztatása révén a református főgimnázium könyvtárába került az 1930-as években Nagy Pál leányának, Nagy Zsuzsikának irodalmi hagyatéka, amely Petőfi Sándor *Zsuzsikához*, *Farkaskaland*, *Így ni...*, *Lopott ló* című verseit tartalmazza.²³ A *Petőfi Összes Művei* 1951-es kritikai kiadása szerint a kéziratok elvesztek: „*Zsuzsikához* (Ne hozd, ne hozd azt a bort, kisleány!) 1844 tavaszán *Petőfi Dunavecscén Nagy Pálnál lakott, minthogy a szülői házban nem volt megfelelő szoba számára. Ezt a versét, valamint az Éjjel [...] és a másik Zsuzsikához c. versét [...] is házigazdája leányához, Nagy Zsuzsikához írta. Mindkét Zsuzsikához c. vers eredeti kézírata az ő hagyatékából került később a nagykőrösi Arany János-gimnázium könyvtárába. A gimnázium igazgatóságától nyert felvilágosítás szerint a kéziratok a második világháború idején eltűntek.*” Hasonló megállapítást tesz a kritikai kiadás a *Farkaskaland* („*Eredeti kézírata megvolt a nagykőrösi Arany János-gimnázium könyvtárában. A gimnázium igazgatóságának közlése szerint a második világháború óta a kézirat nem került elő.*”), és a *Lopott ló* („*Kézírata megvolt a nagykőrösi Arany János-gimnázium könyvtárában. A gimnázium igazgatóságának értesítése szerint a második világháború alatt a kéziratnak nyoma veszett.*”) című versekről. Az *Így ni...* című versről nem történik említés a kritikai kiadásban.²⁴ Az eltűntnek hitt kéziratok azonban előkerültek, az Arany János Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteményének felbecsülhetetlen értékű autográf darabjai.²⁵

21 MNL PML NkV Hirdetések Jkve 1857–1859.

22 A tetétlen-kocséri határszél csárdája napjainkban is őrzi Petőfi emlékét. Az egykori csárda, kocsma falán elhelyezett márványtábla emlékezteti az arra utazókat, hogy Petőfi Sándor ott járt, s idézi fel a *Kutyakaparó* című vers sorait.

23 Novák i. m. 1978. 325.

24 *Petőfi* i. m. 1951. Első kötet 1842–1846. 381–382, 388–389.

25 A szovjet Vörös Hadsereg 1944. november elején szállta meg Nagykőröst. A főhadiszállás, valamint a hadikórház a gimnázium épületében volt. Ekkor jelentős pusztulás érte a gimnázium könyvtárát, szertárait, azonban az irodalmi kincsnek számító Petőfi-kéziratokat valaki megmenekítette, jöllehet az Arany-kéziratok nem tűntek el. A kéziratok felkutatásában, illetve előkerítésében – vagy talán megőrzésében – dr. Törös László gimnáziumi magyartanárnak tulajdoníthatunk elvülhetetlen érdemeket. Neki is köszönhető, hogy az Arany János születésének 140. és halálának 75. évfordulója tiszteletére készült, a gimnázium épületében 1957-ben megnyitott Arany János Emlékmúzeum kiállításában helyet kaphattak a Petőfi-autográfaiak is.

Petőfi emléke különös módon is kötődik Nagykőröshez, illetve e vidékhez. A költő, Bem tábornok egyik szárnysegédje nyomtalanul elveszett az orosz túlerővel szembeni küzdelemben Erdélyben, 1849. július 31-én, Segesvár–Fehéregyháza térségében.²⁶ Petőfi Sándort a magyar nemzet nyomtalanul eltűnt hőségének tekinti, s a csata színhelyén Fehéregyházánál szobrot állítottak emlékére – ezt a trianoni ország- és nemzetcsönkítéskor a románok boszúja elől vélt szülőhelyére, Kiskunfélegyházára hozatták, de ma is kőbe vésett arca és szobra mutatja a gyászos emlékü csata, a költő elvesztésének helyét, Fehéregyháza közelségében.

Petőfi Sándor életben létét erősíthette az a tény, hogy az osztrák hatóságok a szabadságharc bukása utáni önkényuralom éveiben még bujdosónak tekintették (pl. még 1850-ben sem nyilvánították halottá²⁷). Számos ál-Petőfi bukkant fel, amiért is hatósági körözést adtak ki ellene. A bukás után az osztrákok nyomoztatták a bujkáló honvédtiszteket,²⁸ s mindazon tárgyakat, dokumentumokat elkobozták, amelyek a szabadságharc emlékét őrizték, amelyek a magyar függetlenség szimbólumának tekintettek (pl. fegyverek, Kossuth-bankók, különböző röplapok, nyomtatványok, könyvek).

Petőfi Sándor forradalmisága veszélyt jelentett továbbra is az elnyomó osztrák hatalom számára. Például az 1851. május 26-án Kecskeméten, Keresztessy József „*Pest Solt megye Cs. Kir. Főnök*” által megfogalmazott, s a helyhatóságok vezetőinek címzett utasítása is ezt bizonyítja: „*Felsőbb helyről vett tudósítás szerint a’ rossz gondolkodásúak közt Ausztriának jövője felől Petőfi által szerkesztett több gúny költemény és jóslat van forgalomban. Ennél fogva ön is felhivatik, hogy minden ezen gúny iratok szerkesztői, mind pedig azok szerzői ellen kellő ovatossággal szoros nyomozást tévén, azokat felfedezés esetében hadi törvény szék elébe állíttatás végett ide azonnal jelentesebe [sic!] az eredményről jelentése bevértván.*”²⁹

Petőfi Sándor kedves és bensőséges barátja, költőtársa, Arany János költészetében, kiterjedt levelezésében nem található olyan megnyilatkozás, amely szerint Petőfi eltűnésével kapcsolatban tényszerű adat bukkanna fel.³⁰ A bukás utáni apátiája, lelki állapota nyomozható Arany költészetében is. E tekintetben csupán a még Nagyszalontán írt *Letészem a lantot, Reményem* című verseit említjük meg. Nagykőrösre kerülve 1851-ben közelebről láthatta az irodalmi valóságot. Aranyt elkeserítette Pest irodalmi életének színvonalatlansága.³¹

Petőfi Sándort nem emlegeti Arany a szabadságharc bukása után, azonban néhány versében emléke felidéződik, mint az 1849 őszén írott, *A lantos* című költeményében vagy az

26 Lásd Kerényi i. m. 2008. 465.

27 Kerényi Ferenc: Petőfi Sándor élete és kora 1823–1848. Unikornis Kiadó, Budapest, 1998. 130–131.

28 Például a Nagykőrös Város Levéltárában található Körleveleket tartalmazó Jegyzőkönyvben regisztráltak 545. szám alatt 1850. január 19-én Pest megye főispánjának, Szent Ivánnak körlevelét: „*Molnár Lajos volt honvéd tiszti kerestetik, ’s elfogatása esetében a’ legközelebbi kat. parancsnokság által biztos őrizet alatt Aradra kísértetni rendeltetik.*”

29 Pest Megyei Levéltár Nagykőrös Város Körleveleket tárgyzó Jegyző Könyv 1851^k évről 40/Eln. sz.

30 Petőfi Mezőberényből indult Bemhez Erdélybe Nagyváradon át, de a rövidebb utat, Biharugrát választotta – itt a református lelkésznel szállt meg –, elkerülve Nagyszalontát. Arany erről ilyen megjegyzést tett Petőfinek Berényből 1849. július 11-én hozzá írt leveléhez: „*Mező Berény az Orlay-Petrics szülőinek lakhelye, kikkel Petőfi rokonságban volt. És ez hozzám utolsó levele. Mező-Berényből Váradra, s onnan Erdélybe ment, hogy Bemhez csatlakozzék, de utját nem Szalontának, hanem Ugrának vette, mely falu attól oldalvást esik. Ott a papnál volt szállva, s a pap néhány sorban megírta nekünk, az ő megbízásából, hogy köszönt és megy Erdélybe. Ez volt utolsó üzenete. Miért nem jött Szalontára? Mert Berényből Váradra egyenesebb amúgy, s ő sietett – meghalni!*” Safrán i. m. 1975. 262.

31 Tompa Mihály barátjának írta 1854-ben: „*Pestnek irodalmi világa nem sokat ér. Néhány szegény legény lézeng ott fel s alá, pénz és erély nélkül. De kiadókban sincs hiány vállalat minden nap tíz, hogy másnap megbukják. Experimentumok mindenütt, ész és eszközök nélkül...*” Arany János Összes Művei I. kötet. Kisebb költemények (szerk. Vojnovich Géza). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951.

Emléklapra című versében (1850). Megrázó érzés fogta el költőbarátja feleségének házasságkötésekor. Szendrey Júlia egy évi várárok után, 1850 július 21-én férjhez ment Horváth Árpád egyetemi tanárhoz. Ez készítette Aranyt arra, hogy megírja 1850. augusztusában *A honvéd özvegye* című versét, amelyet sebtiben el is küldött közlésre Szilágyi Sándornak 1850. szeptember elején, azonban meggondolva magát, visszakérte a kéziratot. Válaszlevelében a szerkesztő ilyen megjegyzést tett: „*Ugye mégse akarja megbántani Petőfi özvegyét?*”³² Arany tettét azzal is indokolta, hogy „*a beküldött dolgozattal sérteni még most nem akarok, arra fő okom nem az, amit kegyed [ti. Szilágyi Sándor] gondol. Biographiat akarok írni s adatokra lévén szükségem, nem akarom az azok megszerzéséhez legjobb utat elzárni magam előtt. Ezt azon impressio alatt, mikor a verset írtam s beküldtem, feledém vala...*”³³ Arany János Petőfi barátja emlékét lelkében hordozta. Az őt nagyra becsülő és iránta tiszteletet mutató ifjú lapszerkesztőnek – Szilágyinak – írta többek között 1850. október 21-én: „*Üdvözlöm Sajót [Jókai Mórt] és a többi jó fiukat. Szászt és Gyulait abainvisis. Szásznak mondja meg, nagyon jól esett, hogy akadt valaki, rajtam kívül, ki szegény P[ról] megemlékezett. Bizony isten, már azt kezdtem hinni hogy P. csak az én privát költőm volt, hogy már senkinek nem jut eszébe! ...*”³⁴

Arany János a családdal tarthatta a kapcsolatot, hiszen Petőfi Zoltánnak keresztapja, felesége pedig keresztanyja volt. Petőfi fia – jóllehet római katolikusnak keresztelték Debrecenben – a szarvasi evangélikus gimnáziumban tanult. A hányatott életű diák, a nemzet halhatatlan költőjének félárva fia nem jeleskedett a tanulmányokban. Annak ellenére, hogy Arany János 1860-ban elhagyta Nagykőröst, Pestre költözött családjával, tartotta továbbra a kapcsolatot a régi munkahelyével, illetve tanártársaival (az általa is nagyra becsült, bohém életű Szilágyi Sándor még itt tanított). A költő közbenjárása által tanulhatott Petőfi Zoltán a nagykőrösi református főgimnáziumban. Az 1865/66. tanévet igazoló bizonyítványát az Arany János Múzeum őrzi.³⁵

Miként Arany Jánosét, úgy Petőfi Sándor emlékét is híven ápolja Nagykőrös. Nemcsak az Arany János Múzeum, de a város és iskolája is. A költő és fia (a „*két Petőfi*”) kettős arcképét ábrázoló bronz domborművet azon a Beretvás-féle kúria falán helyezték el a Patay utca elején, ahol Petőfi Zoltán lakott a nagykőrösi diáksága idején. „*Nagykőrös város közönsége*” Molnár Gyulának ezzel a mives alkotásával is tisztelgett 1948-ban a forradalom és szabadságharc századik évfordulóján, emlékezve a nagy költőre.

*Petőfi Sándor és fia,
Zoltán emléktáblája Nagykőrösön*

Novák László Ferenc

32 *Sáfrán Györgyi* (szerk.) i. m. 1975. 287.

33 Sajnos az említett Petőfi-életrajz nem íródott meg. Arany János *Összes Művei* I. kötet. Kisebb költemények (szerk. *Vojnovich Géza*). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951. 437.

34 *Sáfrán* i. m. 1975. 294.

35 *Novák* i. m. 1980. 91.